

Історичні науки

УДК Л 94(477)''179/1917'

Міхєєв Андрій Віталійович

аспірант кафедри історії України

Київського університету імені Бориса Грінченка

Михеев Андрей Витальевич

аспирант кафедры истории Украины

Киевского университета имени Бориса Гринченко

Mikheiev Andrii

Postgraduate of Ukraine's History Department of the

Borys Grinchenko Kyiv University

**ОБРАЗ УКРАЇНИ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ НАПЕРЕДОДНІ
ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

**ОБРАЗ УКРАИНЫ В ВЕЛИКОБРИТАНИИ НАКАНУНЕ
ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ**

**IMAGE OF UKRAINE IN GREAT BRITAIN ON THE EVE OF
THE FIRST WORLD WAR**

Анотація. У статті розглянуто еволюцію образу України в інтелектуальному дискурсі Британської імперії напередодні початку Першої світової війни. Аналіз здійснюється на основі широкої англomовної джерельної бази, враховуючи специфіку бездержавного існування українського народу та змагання інших держав і політико-ідеологічних концепцій за право контролювати українські землі. Простежується зміна уявлень британців про Україну під впливом вищезгаданих факторів та дається загальна оцінка стану обізнаності британських еліт з українською проблематикою.

Ключові слова: Велика Британія, образ України, англомовний дискурс, Перша світова війна.

Анотація. В статті розглянуто еволюцію образу України в інтелектуальному дискурсі Британської імперії напередодні початку Першої світової війни. Аналіз здійснюється на основі широкої англоязычної джерельної бази, враховуючи специфіку бездержавного існування українського народу та конкуренції інших держав та політико-ідеологічних концепцій за право контролювати українські землі. Відслідковується зміна уявлень британців про Україну під впливом вищезгаданих факторів та надається загальна оцінка рівня свідомості британської еліти щодо української проблематики.

Ключевые слова: Великобритания, образ Украины, англоязычный дискурс, Первая мировая война.

Summary. The article examines the evolution of the image of Ukraine in the intellectual discourse of the British Empire on the eve of the beginning of the First World War. The analysis is based on a broad English-language source base, taking into account the specifics of the stateless existence of the Ukrainian people and the competition of other states and political and ideological concepts for the right to control the Ukrainian lands. The article points out a change in the British perceptions of Ukraine under the influence of the abovementioned factors and gives a general assessment of the awareness of the British elites with Ukrainian issues.

Key words: Great Britain, image of Ukraine, English-speaking discourse, First World War.

Однією з причин поразки українських національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. майже завжди називають відсутність

зовнішньополітичної підтримки. Однак така підтримка неможлива без певного сформованого образу цієї країни або території в інтелектуальних та політичних колах тієї держави, на підтримку якої сподівається етнос, що бореться за незалежність. Тому видається цікавим з'ясувати, як уявляли собі Україну в інтелектуальному дискурсі однієї з наймогутніших держав того часу, а саме Великої Британії, чия підтримка безумовно сприяла б підвищенню шансів на успішне завершення боротьби українського народу за незалежність.

Також слід зазначити, що образ певної місцевості, території чи країни складається поступово, внаслідок багатьох чинників, тому аби сповна його зрозуміти, необхідно простежити появу та еволюцію цього образу в історичному зрізі. До того ж слід враховувати боротьбу конкуруючих концепцій і поглядів на певну територію, що у випадку України є дуже актуальним, адже за контроль над українськими землями боролися також російська імперська та польська національна ідеї. Тож досліджуючи історію становлення та еволюції образу України у Великій Британії необхідно враховувати усі вищезазначені фактори.

Намагаючись простежити еволюцію образу України в британській думці, починаючи з XIX століття, не можна не згадати поему одного з найвидатніших англійських поетів усіх часів Дж. Гордона Байрона "Мазепа", написану ним у 1819 р. Свідчення про І. Мазепу молодий англійський поет у свою чергу почерпнув із праці великого французького письменника доби Просвітництва Вольтера "Історія Карла XII", що вперше вийшла друком 1731 року [1, с. 12]. Дж. Байрон услід за Вольтером розповідає про епізод з життя Мазепи, коли будучи пажем польського короля Яна II Казимира, українця звинувачують у перелюбстві з дружиною високопоставленого шляхтича й карають його у досить незвичний спосіб: прив'язавши майбутнього гетьмана до дикого жеребця, якого потім було відпущено у степ. Кінь приносить Мазепу в Україну, де його знаходить

дівчина [2, с. 52-138]. Таким чином, термін "Україна" за посередництва Вольтера (який в свою чергу, запозичив його у співвітчизника Гійома де Боплана), вперше зумів перетнути Ла-Манш [3, с. 19]. В тексті поеми ця назва (the Ukraine) фігурує тричі, і це в той час, коли в самій Україні цей етнонім ще був не надто поширений [4, с. 28-32].

Разом з тим, в британському інтелектуальному дискурсі фігурували і інші концепції про українські землі, наприклад, польська. В 1831 р. після поразки Листопадового повстання до Лондону прибув князь Адам Чарторийський, який за допомогою своїх впливових друзів, надихнув створення Літературного товариства друзів Польщі, з основною базою в Лондоні, і з відділами у Глазго, Бірмінгемі та Халлі. Основним завданням цього товариства була мобілізація британської громадської думки щодо підтримки відновлення незалежності Польщі. При цьому більшість з них виступали за відновлення польської державності з кордонами від 1772 р., а українські етнічні землі Правобережжя зображувалися польськими патріотами як суто польські, про існування українського народу абсолютно не згадувалося [5, с. 52-53]. В 1848 р. поляк Г. Красінський видав у Лондоні працю про козаків, в якій заявив наступне: "Політичне існування України залишилося в минулому, з того часу не існує ні законного уряду, ні окресленої провінції з назвою Україна" [6, с. 226].

Однак британський уряд не бажав псувати відносини з Російською імперією, тож не надто активно підтримував поляків у їхній боротьбі. До того ж не всі політики Британської імперії з довірою ставилися до польських претензій на українські землі. Так, провідний британський державний діяч 2 пол. XIX ст., який декілька разів займав посаду прем'єр-міністра та міністра закордонних справ маркіз Роберт Гаскойн-Сесіл Солсбері, у своєму довгому есе під назвою «Польща», опублікованому під час польського повстання 1863 року стверджував, що європейська громадськість була однобічною у своїй підтримці поляків у боротьбі проти

того, що вона помилково сприймала як російське гноблення. Але чого Європа не бачила, так це того, що поляки не просто боролися за свою свободу, але також намагалися приєднати до своєї держави і суто російські землі і таким чином знищити Росію як націю [7, с. 3-60]. Ці "суто російські землі" були тими, що ми називаємо зараз Литвою, Білоруссю і Україною. Але в довгому есе немає жодних ознак того, що його автор вважає можливим, що східні території, які він відмовлявся визнавати польськими, одного разу заявлять, що вони не є ані польськими, ані російськими.

В 1870 р. у Лондоні, Нью-Йорку та Лейпцигу вийшла друком праця англійського мандрівника, історика та письменника Вільяма-Хепворта Діксона "Вільна Росія", в якій він описав свої враження від декількох поїздок по Російській імперії протягом 1867-1869 рр. Він, зокрема, побував і в Києві, який описує як "столицю і порт України", "східну Прагу", "не зовсім російське місто", або ж навіть місто, яке "ніколи не було російським" [8, с. 222-225]. В-Х. Діксон зазначає, що "багато істориків сприймають його як польське місто", а людей, які тут живуть, він називає "русинами" (Ruthenians), або "малорусами" (Malorussians). У тексті чимало разів лунає термін "Україна", до якої автор очевидно включає Волинь, Поділля, Київщину та степову зону далі на південь, аж до Криму. Автор обізнаний про історію та сьогодення цих земель, і для нього вони овіяні певним романтичним ореолом: "Країна Мазепи і Гонти, Україна кишить історією... кожне село має свою легенду, кожне місто має епос любові і війни... чоловіки тут яскравіші і більш наповнені життям, будинки краще побудовані, а поля краще обробляються ніж на Півночі і Сході. Музика швидша, брєнді міцніше, любов тепліша, ненависть гостріша, ніж в будь-якому іншому місці. Ці провінції є країною Гоголя, а пейзажі - його найпопулярніші розповіді" [8, с. 223]. Також автор підкреслює, що русини та поляки невдоволені нинішньою російською владою, і тому продовжують боротьбу за "іншу форму врядування" [8, с. 229].

На жаль, В-Х. Діксон не поїхав на південь від Києва, і обмежився розповіддю лише про його храми, церкви, вірування та легенди, тому британський читач отримав хоч і інформативний, але надто короткий опис України для того аби він зміг кардинально змінити уявлення британців про цю частину світу. На певний час в Британії практично не згадувало про Україну, або ж дивилися на неї в рамках польських або російських імперських уявлень. Ситуація почала змінюватися лише на початку ХХ століття з наближенням Першої світової війни.

В 1912 р. міжнародне видання The Studio під редакцією Чарльза Холма, яке досліджувало мистецтво та культуру різних народів світу, вийшло під назвою Peasant Art in Russia, де розповідалося про селянську культуру жителів різних регіонів Російської імперії. Україні було присвячено окремий розділ під назвою "Little Russia (the Ukraine)", де було подано коротку історію українських земель з численними ілюстраціями українських національних костюмів, жител, приладдя тощо. Автором статті про Україну став директор Київського музею старожитностей і мистецтв М. Біляшівський, переклад англійською був здійснений В. Степанківським. У тексті активно вживається термін "Україна", а термін "Мала Росія" вжитий лише одного разу на початку статті і поданий в лапках. Автор явно вирізняє українські землі від суто російських, які називає Московією, підкреслює, що український народ постійно вів боротьбу за незалежність, вказує на його яскраво виражений індивідуалізм, а також нагадує британському читачеві, що нині українські землі є розділені між двома імперіями: Російською та Австрійською [9, с. 15-31]. Фактично, це ілюстроване видання стало першим, яке познайомило англomовного читача з самотутнім українським народом та його унікальною культурою після кількох десятиліть мовчання.

Активізації інтересу до України в британському інтелектуальному дискурсі сприяли, по-перше, прибуття до Великої Британії декількох

активних діячів українського національного відродження, по-друге, дискусія на сторінках британської преси між представниками різних політико-ідеологічних течій, по-третє, міжнародне зацікавлення проблемою Східної Галичини. У квітні 1912 р. британська газета The Times опублікувала лист російського політика монархічного напрямку, члена Державної Думи, графа Володимира Бобринського, в якому він намагався довести, що в Галичині проживає "російське" населення, яке сповідує православ'я і перебуває під гнітом поляків [10, с. 46]. Стаття В. Бобринського збурила багатьох поляків, які почали звинувачувати його в поданні неправдивої інформації, та українських діячів, які в цей час уже були присутні у Великій Британії та активно висловлювали свою позицію.

В 1912 р. в Британії було створено перше товариство, яке займалося популяризацією української справи, а саме Український комітет. Його засновниками та найактивнішими членами стали В. Степанківський, Дж. Рафалович, М. Меленевський [10, с. 48-50]. Володимир Степанківський (1885-1960) - уродженець Східного Поділля, в 1911 р. емігрував до Великої Британії, де почав активну видавничу діяльність з метою ознайомлення британської публіки про стан справ в Україні. Джордж Рафалович (1880–1958) походив з родини вихідців з України, які мешкали у Франції. Маріян Меленевський (1878-1938) - політичний і кооперативний діяч, член Революційної Української Партії (РУП), через свою політичну діяльність неодноразово арештовувався і змушений був емігрувати до Львова. У 1913-1914 рр. перебував у Лондоні, де займався налагодженням посередництва між кооперативними спілками в Україні і британським ринком.

Члени комітету почали робити дописи на тему українського національного руху в британській пресі, а також виголошувати публічні лекції. Під кінець 1913 р. Дж. Рафалович написав 71-сторінкову працю про Україну, яку видав на початку наступного року опублікував під

псевдонімом Бернард Сандз («The Ukraine. Reprint of a lecture on Ukrainian history and present-day political problems», London, 1914). Серед його інших значних видань – англomовний переклад французькомовної статті Михайла Грушевського про історичний розвиток українського питання («The Historical Evolution of the Ukrainian Problem», London, 1915) [11, с. 9]. В усіх своїх працях та статтях Дж. Рафалович намагався переконати британських читачів, що існування незалежної України сприяло би політичній стабільності в Європі.

У 1913 і 1914 рр. в Український комітет вступило декілька нових членів, в тому числі видатний історик Роберт Вільям Сітон-Вотсон (1879—1951). Це означало, що завдяки активній просвітницькій роботі українцям вдалося привернути увагу британських інтелектуалів до української проблеми.

З наближенням війни діяльність Українського комітету ще більше активізувалася. В. Степанківський видав книгу «The Russian Plot to Seize Galicia (Austrian Ruthenia)» (Лондон, 1914 р.) та «The Ruthenian Question. An exposé» (Лондон, 1914 р.), де викривав русифікаторську політику Російської імперії та її загарбницькі плани стосовно Галичини. Дж. Рафалович також проводив активну інформаційну діяльність стосовно України на сторінках видання «The New Age», де працював відомий славіст і перекладач Пол Селвер. Дж. Рафалович зумів зацікавити ще одного видатного британського інтелектуала українською культурою, і в 1914 р. П. Сервер здійснив переклад "Заповіту" Тараса Шевченка англійською мовою, який безумовно сприяв ознайомленню британського читача з українською літературою [12, с. 431-452].

Однак після початку Першої світової війни лондонський Український комітет почав швидко втрачати вплив, адже Сполучене Королівство вступило у війну як союзник Росії, через що не могло відкрито підтримувати сепаратистські настрої окремих народів імперії. До

того ж на членів Українського комітету почали дивитися з недовірою, як на можливих німецьких агентів. У 1915 р. Дж. Рафалович був запідозрений у симпатіях до Центральних держав, і побоюючись можливого арешту, змушений був емігрувати до США [12, с. 445]. В. Степанківський виїхав до Лозанни, М. Меленевський ще раніше повернувся до Львова. Діяльність Українського комітету фактично припинилася, тим не менш результати його діяльності сприяли збільшенню обізнаності населення Великої Британії про Україну.

Таким чином, є всі підстави стверджувати, що в британському інтелектуальному дискурсі напередодні Першої світової війни ще не було сформовано чіткого уявлення про українські землі. Британці дивилися на них або очима поляків, які вже давно і безуспішно боролися за незалежність своєї держави в кордонах до 1772 р. і мали співчуття в багатьох країнах Європи, або ж росіян, які не визнавали існування окремого від російського українського народу. Тим не менш, проукраїнська агітація у Великій Британії напередодні Першої світової війни вже мала певні організаційні рамки, зокрема у формі Українського комітету, і почала активно доносити свою позицію, переконуючи британців у існуванні окремого українського народу з його правом на незалежність.

Література

1. Вольтер. История Карла XII, короля Швеции. / Вольтер; пер. с фр. Д. И. Соловьев. – СПб, Лениздат, Команда А, 2013. – 352 с.
2. Байрон Дж. Г. Мазепа / Джордж Гордон Байрон; Ін-т літ-ри ім. Т. Г. Шевченка НАНУ; пер. з англ. - Харків: Фоліо, 2005. – 447 с.
3. Боплан Л. Г. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансильванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення

- воєн. – К.: Наукова думка; Кембрідж (Мас.): Укр. наук, ін-т, 1990. – 256 с.
4. Babinski, H.F. (1975). The Mazeppa legend in European Romanticism. New York: Columbia University Press.
 5. Jerzy Zdrada. Wielka Emigracja po Powstaniu Listopadowym. Warszawa, 1987.
 6. H. Krasinski, The Cossacks of the Ukraine (London, 1848).
 7. Salisbury, Robert Cecil, marquess of, 1830-1903. Essays by the Late Marquess of Salisbury. London: John Murray, 1905.
 8. Dixon, William Hepworth, 1821-1879. Free Russia. London: Hurst and Hackett, 1870.
 9. Holme, C. (1912). Peasant art in Russia. London: "The Studio".
 10. Saunders, David. "Britain and the Ukrainian Question (1912-1920)." The English Historical Review, vol. 103. no. 406. 1988.
 11. Сирота Р. Українська справа у ВБ у 1914-1916 рр. // Українська Думка. – Лондон, 2006. – 16-23 грудня.
 12. Серета О. Англійські зв'язки львівських українців напередодні Першої світової війни // Львів: місто - суспільство - культура, Збірник наукових праць. – Львів, 1999.